

Фізична географія Запорізької області: Хрестоматія / Відп. ред. Л.М. Даценко. – Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 200 с.

Автори: Даценко Людмила Миколаївна, Молодиченко Валентин Вікторович, Воровка Володимир Петрович, Гришко Світлана Вікторівна, Стецишин Микола Миколайович, Прохорова Лариса Анатоліївна, Сурядна Наталія Миколаївна, Непша Олександр Вікторович, Зав'ялова Тетяна Василівна, Бондарець Дмитро Сергійович, Сапун Тетяна Олександрівна

Datsenko L. N., Molodichenko V. V., V. P. Vorovka, S. Grishko, Stetshyshyn M. M., L. A. Prokhorova, N. N. Suryadna, Nepsha A. V., Zavyalova T. V., Bondarets D. S., Sapun T. A.

PHYSIOLOGICAL GEOGRAPHY OF ZAPORIZHNA AREA

Annotation: The textbook contains scientific and educational information on the physico-geographical components of the Zaporizhzhya region. Each section is written by specialists on the corresponding problems and has a question for self-control, test tasks and a list of used and recommended literature.

The textbook is intended for students of natural sciences of the Zaporozhye region, teachers of geography and students of secondary schools, as well as to a wide range of readers interested in the nature of the Zaporizhzhya region.

Key words: Zaporozhye region, geology, tectonics, relief, geomorphology, surface waters, minerals, soil cover.

Міністерство освіти і науки України
Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Хрестоматія

Мелітополь – 2014

УДК 911.2(477.64)(075.8)

ББК 26.82(4Укр-4Зап)я73

Ф 50

Рекомендовано до друку рішенням Вченої Ради
Мелітопольського державного педагогічного університету імені
Богдана Хмельницького
(протокол № 5 від 27 листопада 2013 року)

Рецензенти:

Пилипенко І.О. – кандидат географічних наук, доцент кафедри соціально-економічної географії, декан факультету біології, географії і екології Херсонського державного університету

Бортніков Є.Г. – кандидат геолого-мінералогічних наук, доцент кафедри ТМФК і туризму Запорізького національного університету

Ф 50 Фізична географія Запорізької області: Хрестоматія / Відп. ред. Л.М. Даценко. – Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 200 с.

Авторський колектив:

Даценко Людмила Миколаївна, Молодиченко Валентин Вікторович, Воронка Володимир Петрович, Гришко Світлана Вікторівна, Стецишин Микола Миколайович, Прохорова Лариса Анатоліївна, Сурядна Наталія Миколаївна, Непша Олександр Вікторович, Зав'ялова Тетяна Василівна, Бондарець Дмитро Сергійович, Сапун Тетяна Олександрівна

ISBN 978-617-7055-62-3

У хрестоматії подано наукову та навчально-методичну інформацію щодо фізико-географічних складників Запорізької області. Кожен розділ написаний фахівцями з відповідних проблем і має питання для самоконтролю, тестові завдання та перелік використаної і рекомендованої літератури.

Хрестоматія розрахована на студентів природничих спеціальностей вишів Запорізької області, вчителів географії і учнів ЗОШ, а також на широке коло читачів, які цікавляться природою Запорізької області.

ISBN 978-617-7055-62-3

УДК 911.2(477.64)(075.8)

ББК 26.82(4Укр-4Зап)я73

© Авторський колектив, 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
ГЕОГРАФІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ (<i>Даценко Л.М., Гришко С.В.</i>)	5
ГЕОЛОГІЯ ТА КОРИСНІ КОПАЛИНИ (<i>Даценко Л.М., Молодиченко В.В., Прохорова Л.А., Непша О.В.</i>)	7
Тектоніка і геологія	7
Корисні копалини	17
РЕЛЬЄФ (<i>Воровка В.П.</i>)	35
ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ (<i>Даценко Л.М., Прохорова Л.А., Сапун Т.О.</i>)	53
КЛІМАТ (<i>Стецишин М.М., Гришко С.В., Зав'ялова Т.В.</i>)	76
ПОВЕРХНЕВІ ВОДИ (<i>Даценко Л.М., Гришко С.В.</i>)	93
Загальна характеристика річок Запорізької області.....	94
Басейн р. Дніпро	95
Басейн Азовського моря	99
Азовське море	104
Озера, болота, лимани, затоки, водосховища	106
ҐРУНТОВИЙ ПОКРИВ (<i>Даценко Л.М., Сурядна Н.М., Непша О.В., Зав'ялова Т.В.</i>).....	119
ЛАНДШАФТИ (<i>Бондарець Д.С.</i>)	148
ДОДАТКИ	178
ДОДАТОК А. РІЧКА ДНІПРО (<i>до розділу Поверхневі води</i>).....	178
ДОДАТОК Б. РІЧКИ БАСЕЙНУ АЗОВСЬКОГО МОРЯ (<i>до розділу Поверхневі води</i>)	185
ДОДАТОК В. ЗЕМЕЛЬНИЙ ФОНД (<i>до розділу Ґрунтовий покрив</i>).....	194
ДОДАТОК Г. ВПЛИВ ЗРОШЕННЯ НА ҐРУНТОВИЙ ПОКРИВ (<i>до розділу Ґрунтовий покрив</i>)	196

ПЕРЕДМОВА

Потреби часу вимагають від вищої школи поліпшення якості навчального процесу, вдосконалення методики викладання фізико-географічних дисциплін та навчальних практик, зокрема. Навчальні практики фізико-географічного циклу такі як геологія, геоморфологія, географія ґрунтів, метеорологія, гідрологія, комплексна практика з фізичної географії викладаються на географічних факультетах університетів. Вивчення фізико-географічних умов Запорізької області є необхідною складовою під час проходження навчальних практик студентами природничо-географічного факультету МДПУ ім. Б. Хмельницького й базується на польових дослідженнях та на існуючій навчально-методичній літературі, яка частково задовольняє вимоги навчальних програм. Загальноприйняті фундаментальні наукові чи навчально-методичні видання з фізичної географії Запорізької області відсутні. Література з більш глибокими і повними даними про природу Запорізької області видана кілька десятків років тому назад, застаріла і стала бібліографічно рідкісною.

Запропонована хрестоматія узагальнює досвід викладання теоретичного матеріалу з фізико-географічних дисциплін та польових досліджень на території Запорізької області викладачів кафедри фізичної географії і геології природничо-географічного факультету МДПУ ім. Б. Хмельницького. Кожен розділ написаний фахівцями з відповідних проблем і має питання для самоконтролю, тестові завдання та перелік використаної і рекомендованої літератури, що дає змогу студентам під час навчальних практик в межах Запорізької області отримати додаткову до підручників інформацію з відповідного питання чи проблеми й перевірити свої знання.

Мета видання – допомогти студентам засвоїти основні теоретичні положення з фізичної географії Запорізької області, прищепити їм навички використання цих знань під час навчальних практик безпосередньо у польових умовах. З метою заповнення вищевказаної прогалини у відомостях про природу Запорізької області на допомогу студентам створена дана хрестоматія. Сподіваємося, що вона стане у нагоді також учителям і учням загальноосвітніх закладів і всім тим, хто цікавиться природою нашого краю.

Авторський колектив

ГЕОЛОГІЯ ТА КОРИСНІ КОПАЛИНИ

*Даценко Л.М., Молодиченко В.В., Прохорова Л.А.,
Непша О.В.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні джерела

1. Атлас Запорізької області / За ред. Ф.В. Зузука. – К.: Укргеодезкартографія, 1997. – С. 7-10.
2. Веклич М.Ф., Сиренко Н.А., Матвишина Ж.Н. Стратиграфическая схема плиоценовых отложений Украины. Объяснительная записка. – К.: Госком геологии Украины, 1993. – 76 с.
3. Веклич М.Ф., Сиренко Н.А., Турло С.И. и др. Стратиграфическая схема четвертичных отложений Украины. Объяснительная записка. – К.: Госкомгеологии Украины, 1992. – 40 с.
4. Глевасский Е.Б., Кривдик С.Г. Докембрийский карбонатный комплекс Приазовья. – К.: Наукова думка, 1981. – 226 с.
5. Державна геологічна карта України масштабу 1: 200 000, Центральноукраїнська серія, аркуш L-37-VII (Бердянськ). Пояснювальна записка. – К.: Державна геологічна служба, КП «Південукргеологія», Приазовська КГП, 2004. – 138 с.
6. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Видавництво «Світ», 1994. – 474 с.
7. Мацуй В.М., Христофорова Т.Ф., Шелкопляс В.Н. Субаэральные отложения Северного Приазовья. – К.: Наукова думка, 1981. – 151 с.
8. Методика изучения географии Запорожской области. Ч. I. Физическая география: сб. научн. тр. / Под ред. В.Д. Войлошникова. – Запорожье-Мелитополь: Приазовская райтипография, 1980. – 122 с.
9. Петроченко В.І. Природа Запорізького краю: Довідник. – Запоріжжя: «Тандем Арт Студія», 2009. – 200 с.

10. Стогний Н.П. Запорожская область. Природа и хозяйство. – Запорожье: Запорожское книжно-газетное изд-во, 1963. – 276 с.
11. Хижняк А.А. Запорізька область (географічний нарис). – К.: Радянська школа, 1959. – 125 с.
12. Эйно́р О.Л., Есипчук К.Е., Цуканов В.А. Докембрий Западного Приазовья. – К.: Изд-во Киевского университета, 1981. – 184 с.
13. Экологическая геология Украины / [М.Г. Демчишин, А.А. Дроздовская, В.И. Лялько и др.]; под ред. Е.Ф. Шнюкова. – К.: Наукова думка, 1993. – 407 с.

Додаткові джерела

14. Бондарчук В.Г. Стрoение четвертичных (антропогенoвых) oтложений и проблемы квартера Украины // Сб: Четвертичный период. – К.: АН УССР, 1961. – Вып. 13-15. – С. 8-24.
15. Бондарчук В.Г., Веклич М.Ф., Ромоданова А.П., Соколовский И.Л. Геологическая история формирования рельефа и формирования четвертичного (антропогенoвого) покрова Украинской ССР // Сб: Четвертичный период. – К.: АН УССР, 1961. – Вып. 13-15. – С. 42-48.
16. Глевасский Е.Б. Зеленокаменные пояса и перспективы поисков золотого оруднения в Приазовье // Минералогический журнал. – 1996. – Т. 18. – № 4. – С. 72-88.
17. Глевасский Е.Б., Кривдик С.Г. Докембрийские карбонатиты Приазовья // Геологический журнал. – 1978. – Т. 38. – № 2. – С. 83-98.
18. Глевасский Е.Б., Кривдик С.Г. Пояс докембрийских даек щелочных метаультрабазитов в Западном Приазовье // Геологический журнал. – 1985. – Т. 45. – № 4. – С. 58-63.
19. Глевасский Е.Б., Еремеев Г.П. Сорокинский зеленокаменный пояс: структура, стратиграфия пород, золотоносность // Проблемы золотоносности недр Украины. – К., 1997. – С. 124-140.

20. Гожик П.Ф., Чугунный Ю.Г. О среднеплейстоценовом оледенении на территории Украины / Плейстоценовые оледенения Восточно-Европейской равнины. – М.: Наука, 1981. – С. 86-91.
21. Зоненштайн Л.П., Кузьмин М.И., Потапов Л.М. Тектоника литосферных плит территории СССР. – М.: Недра, 1990. – Кн. 1. – 328 с.
22. Раздорожный В.Ф., Васильченко В.В., Бородыня Б.В. Докембрийские магматические комплексы Юго-Западного Приазовья (Бердянский лист) // В кн.: Геология и магматизм докембрия Украинского щита. – К., 2000. – С. 92-96.
23. Стратиграфические разрезы докембрия Украинского щита / Отв. ред. К.Е. Есипчук. – К.: Наукова думка, 1987. – 168 с.
24. Щербак Н.П., Загнитко В.Н., Артеменко Г.В., Бартницкий Е.Н. Геохронология крупных геологических событий в Приазовском блоке Украинского щита // Геохимия и рудообразование. – 1995. – Вып. 21. – С. 112-129.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Як називається найдавніша геологічна ера?
2. Як називається наймолодша геологічна ера?
3. У межах якої тектонічної структури знаходиться північна частина Запорізької області?
4. У межах якої тектонічної структури знаходиться південна частина області?
5. Породами якого віку представлена геологічна будова області?
6. Який геологічний вік мають давні осадові породи Запорізької області?
7. Якими породами представлені мезозойські осадові відклади області?
8. Якими породами представлені палеогенові осадові відклади Запорізької області?
9. Якими породами представлені неогенові осадові відклади області?

10. Якими породами представлені четвертинні осадові відклади Запорізької області?
11. Назвіть основні тектонічні структури області.
12. Які геологічні процеси відбувалися на території Запорізької області в архейську еру?
13. Розкрити історію геологічного розвитку області у:
а) докембрії, б) палеозої, в) мезозої, г) кайнозої.
14. Надати загальну характеристику корисних копалин області.
15. Розповісти про: а) металеві корисні копалини, б) неметалеві корисні копалини, в) горючі, г) будівельні та інші.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. В межах яких тектонічних структур розташована територія Запорізької області:
а) Українського кристалічного щита та Причорноморської западини;
б) альпійсько-гімалайської геосинклінальної області;
в) Скіфської платформи;
г) Дніпровсько-Донецької западини.
2. Які тектонічні структури Запорізької області відносяться до складчастих і магматичних:
а) Салтичанський овал (купол);
б) Лозуватська антикліналь;
в) Білоцерківська синкліналь;
г) Оріхівсько-Павлоградська шовна зона.
3. Які тектонічні розломи відносяться до широтних:
а) Конський;
б) Мелітопольський;
в) Молочанський;
г) Радивонівський.
4. Які тектонічні розломи відносяться до меридіональних:
а) Конський;
б) Мелітопольський;
в) Молочанський;
г) Білозерсько-Утлюцький.

5. Скільки структурних поверхів приймають участь у геологічній будові Запорізької області:
 - а) один;
 - б) два;
 - в) три;
 - г) чотири.
6. Які тектонічні структури відносяться до розривних:
 - а) Корсацький розлом;
 - б) Берестовська синкліналь;
 - в) Катеринівський розлом;
 - г) Миколаївський розлом.
7. Породами якого відділу складено верхній платформний чохол:
 - а) докембрію;
 - б) мезо-кайнозою;
 - в) палеозою;
 - г) архею.
8. Породами якого відділу складені відклади мезозою:
 - а) девону;
 - б) крейди;
 - в) палеогену;
 - г) антропогену.
9. Породами якого відділу складені відклади кайнозою:
 - а) кембрію;
 - б) крейди;
 - в) неогену, антропогену;
 - г) силуру.
10. В який мезоконтинент входила територія Запорізької області в рифей:
 - а) Гондвану;
 - б) Пангею;
 - в) Сарматію;
 - г) Атлантиду.
11. Які корисні копалини відносяться до металевих:
 - а) граніти;
 - б) залізні руди;
 - в) графіти;
 - г) буре вугілля.
12. Які корисні копалини відносяться до горючих:
 - а) залізні руди;
 - б) мінеральні води;
 - в) буре вугілля, газ;
 - г) діабазу.

13. Які родовища на території Запорізької області відносяться до залізорудних:
- а) Токмацьке, Спаське;
 - б) Дніпровське, Приазовське;
 - в) Білозерське, Васинівське;
 - г) Пологівське, Михайлівське.
14. В яких районах області зосереджено буре вугілля:
- а) Приазовському та Якимівському;
 - б) Гуляйпільському та Орхівському;
 - в) Мелітопольському та Василівському;
 - г) Токмацькому та Чернігівському.
15. Які осадові корисні копалини розповсюджені у Мелітопольському районі:
- а) вугілля;
 - б) піски;
 - в) залізні руди;
 - г) золото.

РЕЛЬЄФ

Воровка В.П.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні джерела

1. Атлас Запорізької області / Гол. ред. Ф.В. Зузук. – К.: Укргеодезкартографія, 1997. – С. 11.
2. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР / [Ред. кол. П.Н. Першин, А.Н. Алымов, А.Е. Бабинец и др.]. – М.: ГУГК, 1978. – 183 с.
3. Воровка В.П., Сорокіна Н.С. Загальне землезнавство. Словник термінів і понять: навч. посіб. для студ. геогр. та екол. спец. ВНЗ. – Мелітополь: Ваша газета, 2008. – 236 с.
4. Геоморфология Украинской ССР: учебное пособие / Под общ. ред. И.М. Рослого. – К.: Вища школа, 1990. – 287 с.

5. Заповідне Приазов'є / А.И. Кошелев, В.А. Кошелев, А.Н. Николенко; под. общ. ред. А.И. Кошелева. – Мелітополь: Люкс, 2010. – 156 с.
6. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Видавництво «Світ», 1994. – С. 74-79.
7. Леонтьев О.К., Рычагов Г.И. Общая геоморфология: Учеб. для студ. геогр. спец. вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1988. – 319 с.
8. Методика изучения географии Запорожской области. Ч. I. Физическая география: сб. научн. тр. / Под ред. В.Д. Войлошникова. – Запорожье-Мелітополь: Приазовская райтипография, 1980. – 122 с.
9. Мильков Ф.Н. Общее землеведение: Учеб. для студ. геогр. спец. вузов. – М.: Высшая школа, 1990. – 336 с.
10. Неклюкова Н.П. Общее землеведение. Литосфера, рельеф поверхности. Биосфера. Географическая оболочка. Географическая среда и человеческое общество. Основные этапы развития географической науки: Учеб. пособие для студентов геогр. специальностей пед. ин-тов. – Изд-во 2-е, доп. и перераб. – Ч. 2. – М.: Просвещение, 1976. – 223 с.
11. Петrenchенко В.І. Природа Запорізького краю: Довідник. – Запоріжжя: «Тандем Арт Студія», 2009. – 200 с.
12. Стогний Н.П. Запорожская область. Природа и хозяйство. – Запорожье: Запорожское книжно-газетное изд-во, 1963. – 276 с.
13. Хижняк А.А. Запорізька область (географічний нарис). – К.: Радянська школа, 1959. – 125 с.

Додаткові джерела

14. Гаркуша Г.И. О геолого-геоморфологическом строении Северо-Западного Приазовья // Природное хозяйство и природа Северо-Запада Приазовья. Известия Мелітопольского отдела ГО СССР. – 1972. – Вып. 2. – С. 14-18.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Обґрунтуйте значення рельєфу у господарській діяльності людини.
2. Чим зумовлений прояв у рельєфі Приазовської височини? Відповідь обґрунтуйте.
3. Поясніть геоморфологічний феномен Кам'яної Могили?
4. Чи відрізняється рельєф річкових долин малих і середніх річок Запорізької області? Відповідь обґрунтуйте.
5. Що таке «долина прориву Дніпра» і якими особливостями вона характеризується?
6. Поясніть процес формування, розвитку і причини зникнення морських пляжів Азовського узбережжя у межах Запорізької області.
7. Поясніть особливості формування акумулятивних кіс «азовського типу».
8. Охарактеризуйте абразійні типи морських берегів (осипні, зсувні, обвальні) Азовського моря та географію їх поширення.
9. Дайте загальну характеристику типів антропогенного рельєфу, поширеного в межах Запорізької області.
10. Поясніть процес та особливості поширення яружно-балкового рельєфу в Запорізькій області.
11. Чим морфологічно відрізняються річкові долини в межах Причорноморської низовини та на Приазовській височині?
12. Визначте особливості рельєфу о. Хортиця? Які причини таких особливостей.
13. Географія та особливості прояву біогенного рельєфу у Запорізькій області.
14. Поясніть особливості прояву та географію поширення вітроерозійних процесів у Запорізькій області.
15. Здійсніть порівняльну характеристику рельєфу Причорноморської низовини і Приазовської височини.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Яка найвища точка Запорізької області:
 - а) Корсак-Могила;
 - б) Могила Бельмак (Горіла);

- в) Могила Токмак (Синя);
 - г) Кам'яні Могили.
2. Яка основна причина руйнування берегів Азовського моря:
 - а) діяльність хвиль;
 - б) припливи і відпливи;
 - в) згінно-нагінні процеси;
 - г) діяльність людини.
 3. Як називається найдовша з азовських кіс:
 - а) Обитічна коса;
 - б) Бердянська коса;
 - в) Пересип Молочного лиману;
 - г) Федотова коса.
 4. Долина якої річки розміщена цілком у Запорізькій області:
 - а) Дніпро;
 - б) Молочна;
 - в) Берда;
 - г) Гайчур.
 5. В якому з адміністративних районів Запорізької області найбільше розвинена яружна мережа:
 - а) Куйбишевський район;
 - б) Оріхівський район;
 - в) Веселівський район;
 - г) Мелітопольський район.
 6. На схилах якої експозиції в межах Приазовської височини активно проявляються водно-ерозійні процеси:
 - а) на південних схилах;
 - б) на північних схилах;
 - в) на східних схилах;
 - г) на західних схилах.
 7. Які гірські породи складають основу природного рельєфу (домінують) у межах Запорізької області:
 - а) магматичні;
 - б) метаморфічні;
 - в) осадові;
 - г) антропогенні.
 8. Який вік мають осадові коси азовського узбережжя:

- а) близько 100 років;
 - б) понад 5000 років;
 - в) близько 1000 років;
 - г) близько 2000 років.
9. Антропогенний рельєф найбільше поширений у межах:
- а) великих міст та прилеглих територій;
 - б) селищ міського типу;
 - в) сільських населених пунктів;
 - г) сільськогосподарських угідь.
10. Рельєф Приазовської височини спричинений переважно:
- а) формою поверхні докембрійського фундаменту;
 - б) особливостями залягання осадових порід;
 - в) сучасними тектонічними рухами;
 - г) зовнішніми геоморфологічними процесами.
11. Чи виражена в рельєфі сучасної Запорізької області давня морська тераса:
- а) так;
 - б) ні.
12. До якого типу рельєфу належить поверхня Запорізької області:
- а) низовинний;
 - б) височинний;
 - в) западинний;
 - г) кряжовий.
13. Абразійні береги, утворені поступовим сповзанням мас до пляжу або до урізу води, називаються:
- а) осипні;
 - б) обвальні;
 - в) зсувні;
 - г) обвальньо-осипні.
14. Форма акумулятивного рельєфу морського узбережжя, що відокремлює мілководну затоку, яка далеко вдається в сушу, від основної акваторії моря, називається:
- а) піщаний бар;
 - б) піщана коса;
 - в) піщана перейма;

- г) піщаний пересип.
15. Як називаються великі піщані пагорби, з яких у Каховському водосховищі сформовані острови Великі і Малі Кучугури:
- а) пасмові піски;
 - б) кучугурні піски;
 - в) піщані дюни;
 - г) піщані бархани.

ГЕОЛОГО-ГЕОМОРФОЛОГІЧНІ ПРОЦЕСИ

(Даценко Л.М., Прохорова Л.А., Сапун Т.О.)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні джерела

1. Атлас Запорізької області / Гол. ред. Ф.В. Зузук. – К.: Укргеодезкартографія, 1997. – С. 7-11.
2. Воронка В.П., Сорокіна Н.С. Загальне землезнавство. Словник термінів і понять: навч. посіб. для студ. геогр. та екол. спец. ВНЗ. – Мелітополь: Ваша газета, 2008. – 236 с.
3. Гавриленко О.П. Екогеографія України: навч. посібник. – К.: Знання, 2008. – 646 с.
4. Геоморфология Украинской ССР: учеб. пособие / Под общ. ред. И.М. Рослого. – К.: Вища школа, 1990. – 287 с.

5. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Видавництво «Світ», 1994. – 474 с.
6. Інформаційний щорічник щодо активізації небезпечних екзогенних геологічних процесів на території України за даними моніторингу ЕГП / відп. за вип. Л.М. Климчук. – К.: Геоінформ України, 2007. – 27 с.
7. Леонтьев О.К., Рычагов Г.И. Общая геоморфология: Учеб. для студ. геогр. спец. вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1988. – 319 с.
8. Методика изучения географии Запорожской области. Ч. I. Физическая география: сб. научн. тр. / Под ред. В.Д. Войлошникова. – Запорожье-Мелитополь: Приазовская райтипография, 1980. – 122 с.
9. Неклюкова Н.П. Общее землеведение. Литосфера, рельеф поверхности. Биосфера. Географическая оболочка. Географическая среда и человеческое общество. Основные этапы развития географической науки: Учеб. пособие для студентов геогр. специальностей пед. ин-тов. – Изд-во 2-е, доп. и перераб. – Ч. 2. – М.: Просвещение, 1976. – 223 с.
10. Твоє майбутнє – земля за порогами. – Запоріжжя: КП «ЗМД Дніпровський металург», Державне управління екології та охорони природних ресурсів в Запорізькій області, 2005. – 185 с.
11. Шилова Л.Г., Тимашова В.П. Географія рідного краю. Запорізька область: учбов. посібник для учнів 5 кл. ЗОШ (та для використання в 6, 8, 9 кл.). – Запоріжжя: Інф.-енц. вид-во «Горизонт», 1998. – 134 с.
12. Экологическая геология Украины / [М.Г. Демчишин, А.А. Дроздовская, В.И. Лялько и др.]; под ред. Е.Ф. Шнюкова. – К.: Наукова думка, 1993. – 407 с.

Додаткові джерела

13. Кулик П.Р., Маценко А.Л. Ерозія ґрунтів на території Запорізької області та її наслідки // Природа та господарство Північного Приазов'я: Збірник праць співробітників природничо-географічного факультету. – Мелітополь, 1993. – С. 153-157.

14. Науковий звіт щодо створення науково-технічної продукції з теми «Розробка програми екологічного оздоровлення басейну річки Молочна, відновлення її гідрологічного режиму, благоустрою та збереження біорізноманіття» / Виконавці: Черничко Й.І., Демченко В.О., Сіухін В.Д. та ін. – Мелітополь, 2013. – 158 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення поняття геолого-геоморфологічні процеси, назвіть явища, що до цих процесів належать.
2. Охарактеризуйте ендегенні процеси. Які ендегенні процеси протікали на території області?
3. Охарактеризуйте екзогенні процеси. Які екзогенні процеси протікають на території Запорізької області?
4. Які існують закономірності співвідношення основних типів тектонічних структур та форм рельєфу, розміщених у їх межах? Обґрунтуйте відповідь на прикладі Запорізької області.
5. Розкрийте причини зсувів та території їх розповсюдження в області.
6. Поясніть суть процесу абразії, охарактеризуйте території розповсюдження в Запорізькій області, наслідки, шляхи її призупинення.
7. Розкрийте процеси переробки берегів водосховищ, їх причини, наслідки. Обґрунтуйте позитивні і негативні наслідки створення Каховського водосховища.
8. Поясніть відмінність понять ерозія та дефляція.
9. Ерозія: причини, території розповсюдження, наслідки.
10. Дефляція: причини, території розповсюдження, наслідки.
11. Підтоплення: причини, території розповсюдження в області, наслідки, заходи боротьби.
12. Охарактеризуйте територію Запорізької області відповідно до еколого-геоморфологічного районування підтоплених територій України. Як на державному рівні здійснюється боротьба з процесами підтоплення?

13. Назвіть фактори засолення ґрунтів та території їх розповсюдження в Запорізькій області, запропонуйте заходи боротьби з цим негативним процесом.
14. Поясніть причини розвитку посух та суховіїв на території області. Які наслідки вони завдають сільському господарству?
15. Дайте коротку характеристику явищам техногенного походження на території області.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Геологічні процеси, пов'язані з енергією, яка виникає у надрах Землі:
 - а) ендегенні процеси;
 - б) екзогенні процеси;
 - в) ерозійні процеси;
 - г) дефляційні процеси.
2. Геологічні процеси, що відбуваються на поверхні Землі та в її приповерхневих шарах:
 - а) ендегенні процеси;
 - б) екзогенні процеси;
 - в) ерозійні процеси;
 - г) дефляційні процеси.
3. Назвіть геологічний процес, що належить до ендегенних:
 - а) ерозія;
 - б) дефляція;
 - в) абразія;
 - г) магматизм.
4. Назвіть геологічний процес, що належить до екзогенних:
 - а) дефляція;
 - б) вулканізм;
 - в) метаморфізм;
 - г) магматизм.
5. Виберіть вірну послідовність геолого-геоморфологічних процесів:
 - а) ерозія – дефляція – акумуляція;
 - б) акумуляція – дефляція – ерозія;

- в) дефляція – акумуляція – ерозія;
г) дефляція – ерозія – акумуляція.
6. В якому адміністративному районі Запорізької області знаходиться найбільша площа зсувонебезпечних ділянок:
а) Мелітопольському;
б) Запорізькому;
в) Василівському;
г) Бердянському.
7. В якому адміністративному районі Запорізької області не розвинені процеси абразії та переробки берегів:
а) Токмацькому;
б) Кам'янсько-Дніпровському;
в) Приморському;
г) Приазовському.
8. Який з перерахованих факторів не впливає на розвиток водної ерозії:
а) розчленованість та нахил поверхні;
б) склад гірських порід;
в) відсутність рослинності;
г) температура води.
9. Який адміністративний район Запорізької області найбільше потерпає від водної ерозії:
а) Гуляйпільський;
б) Орхівський;
в) Мелітопольський;
г) Приазовський.
10. Які адміністративні райони Запорізької області зазнають найбільшої шкоди від дефляції:
а) Гуляйпільський, Пологівський, Куйбишевський, Токмацький;
б) Якимівський, Приазовський, Приморський, Мелітопольський;
в) Розівський, Куйбишевський, Чернігівський, Бердянський;
г) Кам'янсько-Дніпровський, Василівський, Запорізький, Вільнянський.

11. Відповідно до еколого-геоморфологічного районування підтоплених територій України Запорізька область належить:
- а) Українському щиту;
 - б) Дніпровсько-Донецькій западині;
 - в) Причорноморській западині;
 - г) Донецькому регіону.
12. Яка з перерахованих причин не є вирішальною у підтопленні Мелітопольського району:
- а) підняття рівня ґрунтових вод;
 - б) засмічення дренажно-колекторної системи;
 - в) порушення правил планування та забудови;
 - г) знищення рослинності.
13. Яка причина засолення ґрунтів не є характерною для Запорізької області:
- а) неглибоке залягання надто мінералізованих ґрунтових вод;
 - б) розташування ґрунтів поблизу берегів лиманів та Азовського моря;
 - в) зрошення;
 - г) накопичення солі внаслідок вивітрювання гірських порід.
14. Який природний фактор не впливає на розвиток суховію:
- а) температура та вологість повітря;
 - б) інтенсивність вітру;
 - в) рослинність;
 - г) тип ґрунту.
15. Який природний геолого-геоморфологічний процес не набув розповсюдження на території Запорізької області:
- а) суфозія;
 - б) карст;
 - в) еолові процеси;
 - г) усі відповіді вірні.

КЛІМАТ

Стецишин М.М., Гришко С.В., Зав'ялова Т.В.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні джерела

1. Атлас Запорізької області / За ред. Ф.В. Зузука. – К.: Укргеодезкартографія, 1997. – С. 12-16.
2. Воронка В.П., Сорокіна Н.С. Загальне землезнавство. Словник термінів і понять: навч. посіб. для студ. геогр. та екол. спец. ВНЗ. – Мелітополь: Ваша газета, 2008. – 236 с.
3. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Видавництво «Світ», 1994. – 474 с.
4. Клімат України / За ред. В.М. Ліпінського, В.А. Дячука, В.М. Бабіченко. – К.: Видавництво Раєвського, 2003. – 343 с.
5. Методика изучения географии Запорожской области. Ч. I. Физическая география: сб. научн. тр. / Под ред. В.Д. Войлошникова. – Запорожье-Мелитополь: Приазовская райтипография, 1980. – 122 с.
6. Петроченко В.І. Природа Запорізького краю: Довідник. – Запоріжжя: «Тандем Арт Студія», 2009. – 200 с.
7. Стихійні метеорологічні явища на території України за останнє двадцятиріччя (1986-2005) / За ред. В.М. Ліпінського, В.І. Осадчого, В.М. Бабіченко. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 312 с.
8. Стогний Н.П. Запорожская область. Природа и хозяйство. – Запорожье: Запорожское книжно-газетное изд-во, 1963. – 276 с.
9. Хижняк А.А. Запорізька область (географічний нарис). – К.: Радянська школа, 1959. – 125 с.
10. Шилова Л.Г., Тимашова В.П. Географія рідного краю. Запорізька область: учбов. посібник для учнів 5 кл. ЗОШ (та для використання в 6, 8, 9 кл.). – Запоріжжя: Інф.-енц. вид-во «Горизонт», 1998. – 134 с.

Додаткові джерела

11. Стецишин М.М., Гришко С.В. Сучасні кліматичні особливості Запорізької області // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність: зб. наукових праць / ред. рада: В.П. Андрущенко (голова). – К.: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – С. 82-86.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що вивчає кліматологія?
2. Хто з вчених у різний час географічної історії займався дослідженням клімату?
3. Дайте визначення клімату. Назвіть основні кліматоутворюючі фактори.
4. Від яких факторів залежать кліматичні умови Запорізької області?
5. Охарактеризуйте взаємодію радіаційних та циркуляційних кліматоутворюючих факторів?
6. Як розподіляється сумарна сонячна радіація над територією Запорізької області?
7. Яка закономірність спостерігається в розподілі сумарної сонячної радіації та формуванні температурних умов в Запорізькій області?
8. Які особливості погодних умов в зимовий період?
9. Які особливості погодних умов в літній період?
10. Які особливості погодних умов в перехідні сезони року?
11. Як розподіляються атмосферні опади на території області?
12. Від яких факторів залежить середня швидкість та напрям вітру на території області?
13. Які несприятливі метеорологічні явища спостерігаються протягом року в Запорізькій області?
14. Які кліматичні райони в Запорізької області виділяють згідно кліматичного районування України?
15. Який вплив здійснює клімат на господарський комплекс області?

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Коли виникла наука кліматологія:
 - а) XVII ст.;
 - б) XVIII ст.;
 - в) XIX ст.;
 - г) XX ст.
2. Найвищі температури в Запорізькій області в літній період спостерігаються на:
 - а) півночі;
 - б) півдні;
 - в) заході;
 - г) сході.
3. Найнижчі температури в Запорізькій області в зимовий період спостерігаються на:
 - а) півночі;
 - б) півдні;
 - в) заході;
 - г) сході.
4. Опади на території області переважно мають характер:
 - а) кондективний;
 - б) фронтальний;
 - в) орографічний;
 - г) адвентивний.
5. Найбільша кількість опадів на території області складає (мм):
 - а) 350;
 - б) 400;
 - в) 450;
 - г) понад 500.
6. Для яких регіонів характерний постійний сніговий покрив:
 - а) північних;
 - б) південних;
 - в) західних;
 - г) східних.
7. Під впливом якого баричного центру не формується клімат області:

- а) Азорського;
 - б) Арктичного;
 - в) Сибірського;
 - г) Гренландського.
8. Смуга високого атмосферного тиску одержала назву:
- а) О.І. Воєйкова;
 - б) М.І. Будико;
 - в) С.І. Савінова;
 - г) Б.Л. Алісова.
9. Скільки районів в області виділяють за кліматичними умовами:
- а) один;
 - б) два;
 - в) три;
 - г) чотири.
10. Який район не входить до Північного кліматичного:
- а) Запорізький;
 - б) Орхівський;
 - в) Гуляйпільський;
 - г) Токмацький.
11. Які суми активних температур характерні для Центрального кліматичного району (С°):
- а) 2500-2700;
 - б) 2700-3000;
 - в) 3200-3300;
 - г) 3500-4000.
12. Яка тривалість безморозного періоду у Центральному кліматичному районі (днів):
- а) 80-100;
 - б) 100-120;
 - в) 150-190;
 - г) 200-220.
13. В якому адміністративному районі області найчастіше спостерігаються суховії:
- а) Кам'яно-Дніпровський;
 - б) Гуляйпільський;

- в) Орхівський;
 - г) Мелітопольський.
14. Які вітри панують восени в Запорізькій області:
- а) північні;
 - б) південні;
 - в) західні;
 - г) східні.
15. В яку пору року в Запорізькій області переважає антициклональна погода:
- а) весна;
 - б) літо;
 - в) осінь;
 - г) зима.

ПОВЕРХНЕВІ ВОДИ

(Даценко Л.М., Гришко С.В.)

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні джерела

1. Атлас Запорізької області / Гол. ред. Ф.В. Зузук. – К.: Укргеодезкартографія, 1997. – С. 17-19.
2. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР / [Ред. кол. П.Н. Першин, А.Н. Алымов, А.Е. Бабинец и др.]. – М.: ГУГК, 1978. – 183 с.
3. Євенко П.П. Географія рідного краю. Запорізька область. – Запоріжжя: Поліграф, 2002. – 128 с.
4. Заповедное Приазовье / А.И. Кошелев, В.А. Кошелев, А.Н. Николенко; под. общ. ред. А.И. Кошелева. – Мелитополь: Люкс, 2010. – 156 с.
5. Коломійчук Віталій Молочна ріка – диво природи / Віталій Коломійчук, Олег Листопад. – Мелітополь, 2002. – 100 с.
6. Левківський С.С., Падун М.М. Рациональне використання і охорона водних ресурсів: Підручник. – К: Либідь, 2006. – 280 с.
7. Методика изучения географии Запорожской области. Ч. I. Физическая география: сб. научн. тр. / Под ред. В.Д. Войлошникова. – Запорожье-Мелитополь: Приазовская райтипография, 1980. – 122 с.
8. Петроченко В.І. Природа Запорізького краю: Довідник. – Запоріжжя: «Тандем Арт Студія», 2009. – 200 с.
9. Природа Украинской ССР. Моря и внутренние воды / [В.Н. Грезе, Г.Г. Поликарпов, В.Д. Романенко и др.]. – К.: Наукова думка, 1987. – 224 с.
10. Пугач Р.П., Кравченко Ж.Б. География Запорожской области: Уч. пособие для 8-9 кл. – Запорожье: ЛИПС Лтд, 1997. – 72 с.
11. Пугач Р.П., Кравченко Ж.Б. Географія рідного краю: Навч. посібник для 5 кл. – Запоріжжя: Просвіта, 2006. – 110 с.
12. Ресурсы поверхностных вод СССР / Под ред. М.С. Каганера. – Т. 6. Украина и Молдавия. Вып. 3. Бассейн Северского Донца и реки Приазовья. – Л.: Гидрометеиздат, 1967. – 491 с.

13. Стогний Н.П. Запорожская область. Природа и хозяйство. – Запорожье: Запорожское книжно-газетное издательство, 1963. – 276 с.
14. Твоє майбутнє – земля за порогами. – Запоріжжя: КП «ЗМД Дніпровський металург», Державне управління екології та охорони природних ресурсів в Запорізькій області, 2005. – 185 с.
15. Хижняк А.А. Запорізька область (географічний нарис). – К.: Радянська школа, 1959. – 125 с.
16. Шилова Л.Г., Тимашова Л.Г. Географія рідного краю. Запорізька область: Навч. посібник для 5 кл. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 120 с.

Додаткові джерела

17. Миллер М.Е. Речная сеть Северо-Западного Приазовья // Природное хозяйство и природа Северо-Запада Приазовья. Известия Мелитопольского отдела ГО СССР. – 1972. – Вып. 2. – С. 29-34.
18. Муліка А.М. Геоморфологія басейну р. Молочної і Молочного лиману // Геологія та нафтогазоносність півдня України / Відп. ред. Д.Н. Коваленко. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963. – С. 106-120.
19. Науковий звіт щодо створення науково-технічної продукції з теми «Розробка програми екологічного оздоровлення басейну річки Молочна, відновлення її гідрологічного режиму, благоустрою та збереження біорізноманіття» / Виконавці: Черничко Й.І., Демченко В.О., Сіохін В.Д. та ін. – Мелітополь, 2013. – 158 с.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Які водні об'єкти відносяться до поверхневих вод?
2. До басейнів яких водоймищ відносяться річки Запорізької області?
3. Дайте фізико-географічну характеристику р. Дніпро.
4. Які річки відносяться до басейну р. Дніпро?

5. Розкрийте позитивні і негативні боки створення каскаду водосховищ та Дніпровської ГЕС на р. Дніпро. Наведіть приклади.
6. Дайте фізико-географічну характеристику Азовського моря.
7. Які річки відносяться до басейну Азовського моря?
8. Охарактеризуйте водні об'єкти Азовського моря в межах Запорізької області.
9. Дайте фізико-географічну характеристику р. Молочна.
10. Дайте характеристику лиманів Азовського моря в межах Запорізької області.
11. Розкрийте екологічні проблеми Молочного та Утлюцького лиманів та запропонуйте шляхи їх вирішення.
12. Дайте характеристику озер області.
13. Які водоймища на території області відносяться до штучних?
14. Дайте характеристику Каховського водосховища.
15. Дайте характеристику Дніпровського водосховища.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Найкрупніша річка Запорізької області:
 - а) Молочна;
 - б) Дніпро;
 - в) Берда;
 - г) Обитічна.
2. Яка річка Запорізької області найбільша за довжиною:
 - а) Дніпро;
 - б) Молочна;
 - в) Обитічна;
 - г) Берда.
3. Які річки Запорізької області відносять до середніх:
 - а) Дніпро, Конка, Гайчур;
 - б) Молочна, Берда, Обитічна;
 - в) Великий Утлюк, Малий Утлюк, Лозуватка;
 - г) Молочна, Гайчур, Конка.
4. До басейну р. Дніпро відносяться річки:

- а) Великий та Малий Утлюки;
 - б) Томаківка, Верхня Терса;
 - в) Молочна, Берда;
 - г) Обитічна, Гайчур.
5. Які річки належать до лівих приток р. Дніпро:
- а) Мокра Сура, Верхня Терса, Томаківка;
 - б) Мокра Московка, Кінська, Самара;
 - в) Гайчур, Молочна, Берда;
 - г) Обитічна, Лозуватка, Токмачка.
6. До басейну Азовського моря відносяться річки:
- а) Молочна, Берда;
 - б) Дніпро, Гайчур;
 - в) Конка, Верхня Терса;
 - г) Томаківка, Великий Утлюк.
7. В межах яких адміністративних районів Запорізької області протікає р. Молочна:
- а) Токмацький, Приазовський, Якимівський;
 - б) Мелітопольський, Приазовський, Приморський;
 - в) Токмацький, Мелітопольський, Якимівський;
 - г) Веселівський, Якимівський, Мелітопольський.
8. Які річки належать до лівих приток р. Молочна:
- а) Чингул, Токмак, Курушан;
 - б) Курушан, Юшанли, Арабка;
 - в) Білозерка, Карачокрак, Янчокрак;
 - г) Апанли, Лозуватка, Гайчур.
9. Як у давнину слов'яни називали Азовське море:
- а) Каргалук;
 - б) Темеринда;
 - в) Меотійське озеро;
 - г) Сурозьке море.
10. Які піщані коси Азовського моря знаходяться в межах Запорізької області:
- а) Обитічна, Бердянська, Білосарайська;
 - б) Федотова, Пересип Молочного лиману, Крива;
 - в) Арабатська Стрілка, Федотова, Пересип Молочного лиману;

- г) Федотова, Обитічна, Бердянська.
11. Які затоки Азовського моря знаходяться в межах Запорізької області:
- а) Таганрогська, Джарилгацька;
 - б) Обитічна, Сиваш;
 - в) Обитічна, Бердянська;
 - г) Каркінітська, Темрюцька.
12. На території Запорізької області розташовані лимани:
- а) Дніпровсько-Бугський, Дністровський;
 - б) Молочний, Утлюцький;
 - в) Дністровський, Молочний;
 - г) Утлюцький, Куяльницький.
13. Який природоохоронний статус має Молочний лиман:
- а) гідрологічний заказник місцевого значення;
 - б) гідрологічний заказник загальнодержавного значення;
 - в) зоологічний заказник державного значення;
 - г) національний природний парк.
14. До штучного водоймища відноситься:
- а) Азовське море;
 - б) Молочний лиман;
 - в) Каховське водосховище;
 - г) Бердянська затока.
15. В якому році було розпочато будівництво ДніпроГЕС:
- а) 1927 р.;
 - б) 1932 р.;
 - в) 1939 р.;
 - г) 1947 р.

ГРУНТОВИЙ ПОКРИВ

Даценко Л.М., Сурядна Н.М., Непша О.В., Зав'ялова Т.В.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основні джерела

1. Атлас Запорізької області / Гол. ред. Ф.В. Зузук. – К.: Укргеодезкартографія, 1997. – С. 20.
2. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР / [Ред. кол. П.Н. Першин, А.Н. Алымов, А.Е. Бабинец и др.]. – М.: ГУГК, 1978. – 183 с.
3. Ґрунти Запорізької області / За ред. Ф.П. Стариковського. – Днепропетровск: Промінь, 1969. – 57 с.

4. Євенко П.П. Географія рідного краю. Запорізька область. – Запоріжжя: Поліграф, 2002. – 128 с.
5. Заповедное Приазовье / А.И. Кошелев, В.А. Кошелев, А.Н. Николенко; под. общ. ред. А.И. Кошелева. – Мелитополь: Люкс, 2010. – 156 с.
6. Ковалева В.А. Почвы Запорожской области. – Днепропетровск: Промінь, 1969. – 58 с.
7. Методика изучения географии Запорожской области. Ч. I. Методические рекомендации для учителей географии / Под ред. В.Д. Войлошникова. – Запорожье-Мелитополь: МГПИ, 1980. – 122 с.
8. Орлов М.Я. Почвы Мелитопольщины // Известия Мелитопольского отдела географического общества УССР и Запорожского областного отделения общества охраны природы УССР. – Днепропетровск: Промінь, 1965. – 171 с.
9. Петроченко В.І. Природа Запорізького краю: Довідник. – Запоріжжя: «Тандем Арт Студія», 2009. – 200 с.
10. Пугач Р.П., Кравченко Ж.Б. География Запорожской области: Уч. пособие для 8-9 кл. – Запорожье: ЛИПС Лтд, 1997. – 72 с.
11. Пугач Р.П., Кравченко Ж.Б. Географія рідного краю: Навч. посібник для 5 кл. – Запоріжжя: Просвіта, 2006. – 110 с.
12. Стогний Н.П. Запорожская область. Природа и хозяйство. – Запорожье: Запорожское книжно-газетное изд-во, 1963. – 276 с.
13. Твоє майбутнє – земля за порогами. – Запоріжжя: КП «ЗМД Дніпровський металург», Державне управління екології та охорони природних ресурсів в Запорізькій області, 2005. – 185 с.
14. Хижняк А.А. Запорізька область (географічний нарис). – К.: Радянська школа, 1959. – 125 с.
15. Чуян А.М. Почвы Запорожской области (Агрохимические свойства и эффективность удобрений). – Днепропетровск: Промінь, 1974. – 87 с.

16. Шилова Л.Г., Тимашова В.П. Географія рідного краю. Запорізька область: Навч. посібник для 5 кл. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 120 с.

Додаткові джерела

17. Гришко С.В. Екологічні проблеми ґрунтів Запорізької області // Зб. наук. праць викладачів та студентів проблемної групи кафедри фізичної географії за результатами наук.-дослід. роботи у 2007 р. та матеріалами наукової сесії «Наука початку XXI століття: стан і перспективи розвитку» (20 грудня 2007 р.). / Відп. ред. Л.М. Даценко. – Мелітополь, 2008. – С. 27-32.
18. Гришко С.В. Екологічні проблеми ґрунтів Запорізької області та шляхи їх оптимізації // Магістерські читання: зб. наук. праць магістрантів МДПУ. – Вип. 1. – Ч. 1. – Мелітополь, 2007. – С. 63-67.
19. Гришко С.В. Стан ґрунтів Запорізької області та коло сучасних екологічних проблем // Матеріали всеукраїнської наукової конференції «Від геології до біосферології. Проблеми сьогодення, майбутні перспективи», м. Київ, 21-23 лютого 2007 р. / КНУ ім. Тараса Шевченка, ІГН НАН України; під ред. чл.-кор. НАН України О.Ю. Митропольського. – К., 2007. – С. 34-37.
20. Даценко Л.М., Непша О.В. Еколого-агрономічний стан ґрунтів Запорізької області // Зб. тез доповідей учасників Міжнародної наук.-практ. конф. «Соціально-економічні проблеми сталого розвитку українського суспільства», 13 травня 2004 р. – Мелітополь: НКПГУ «ЗІДМУ», 2004. – С. 50-51.
21. Еколого-агрохімічна паспортизація полів та земельних ділянок: Керівний нормативний документ. – К.: «Аграрна наука». – С. 4-35.
22. Кулик П.Р., Маценко А.Л. Ерозія ґрунтів на території Запорізької області та її наслідки // Природа та господарство Північного Приазов'я: Зб. праць співробітників природничо-географічного факультету. – Мелітополь, 1993. – С. 153-157.

23. Програма моніторингу довкілля Запорізької області / Головін В.В., Гарощук Н.І., Коба В.Т. та ін. – Запоріжжя: Запорізька обласна державна адміністрація, Державне управління екології та природних ресурсів в Запорізькій області, Запорізька міська рада, Комунальне науково-виробниче підприємство «Екоцентр», 2001. – 181 с.
24. Стецишин М.М., Гришко С.В. Сучасні геоекологічні проблеми ґрунтів Запорізької області // Географія та туризм. – К.: Альфа-ПК, 2014. – Вип. 28. – С. 269-278.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення поняття ґрунт. Як утворюється ґрунт? Що таке гумус?
2. Які типи ґрунтів ви знаєте? Які з них зустрічаються на території Запорізької області?
3. Який фізико-хімічний процес є найхарактернішим для ґрунтів Запорізької області? Чим це пояснюється?
4. Розкрийте значення ґрунтоутворюючих порід при формуванні ґрунтів. Відповідь обґрунтуйте прикладами.
5. Що таке гранулометричний склад ґрунтів? Які ґрунти за гранулометричним складом розповсюджені на території області?
6. Вбирна можливість ґрунтів, її значення. Які ґрунти за вбирною можливістю розповсюджені на території області?
7. Дайте класифікацію ґрунтів. Наведіть приклад класифікації будь-якого типу ґрунту Запорізької області.
8. Розкрийте основні фізико-географічні закономірності розміщення ґрунтів на земній поверхні і Запорізькій області, зокрема. Наведіть приклади.
9. Що вкладають в поняття родючість ґрунту? Які закономірності зміни родючості ґрунтів простежуються на території області?
10. Для яких районів області характерні чорноземні ґрунти?
11. Назвіть райони поширення лучних ґрунтів в Запорізькій області. Чим пояснюється висока родючість цих ґрунтів?

12. В яких районах області поширені каштанові ґрунти? Чим пояснюється їх солонцюватість?
13. Для яких районів області характерні піщані ґрунти?
14. Поясніть різницю між солодями, солонцями і солончаками. Для яких районів області характерні ці ґрунти?
15. Розкрийте проблему еродованих земель в Запорізькій області та запропонуйте заходи з вирішення цієї проблеми.

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Найродючішими ґрунтами вважають:
 - а) чорноземи;
 - б) каштанові;
 - в) темно-каштанові;
 - г) солонці.
2. Важкими ґрунтами називають:
 - а) піщані;
 - б) супіщані;
 - в) глинисті;
 - г) солонцюваті.
3. Процес видування ґрунту вітром називається:
 - а) дефляція;
 - б) руйнація;
 - в) деградація;
 - г) меліорація.
4. Заходи, спрямовані на відновлення родючості ґрунтів, називають:
 - а) ерозією;
 - б) меліорацією;
 - в) рекультивацією;
 - г) рекреацією.
5. В яких ґрунтах за гранулометричним складом найнижча ємність вбирання:
 - а) піщаних;
 - б) супіщаних;
 - в) суглинистих;
 - г) глинистих.

6. Типова рослинність зони розповсюдження чорноземів звичайних:
 - а) широколистяні ліси з ділянками лучної рослинності;
 - б) бори з бідною трав'янистою рослинністю;
 - в) хвойні ліси;
 - г) трав'яниста рослинність.
7. Яким вмістом гумусу характеризуються чорноземи звичайні:
 - а) 1-3%;
 - б) 4-5%;
 - в) 5-8%;
 - г) 8-10%.
8. Лучно-чорноземні ґрунти формуються під:
 - а) трав'янистою рослинністю;
 - б) рідколіссям з густим трав'янистим покривом;
 - в) широколистяними лісами з ділянками лучної рослинності;
 - г) борами з бідною трав'янистою рослинністю.
9. Ґрунтоутворюючими породами каштанових ґрунтів є:
 - а) леси;
 - б) давньоалювіальні і воднольодовикові відклади;
 - в) крейдові відклади;
 - г) вапнякові мергелі.
10. Ґрунти, які містять велику кількість водорозчинних солей у профілі, називають:
 - а) каштанові;
 - б) солончаки;
 - в) солонці;
 - г) солоді.
11. У якій формі переважно перебувають карбонати у чорноземах звичайних:
 - а) білоглазки;
 - б) силікатів;
 - в) псевдоміцелію;
 - г) борідки.

12. Яким гранулометричним складом характеризуються лучно-чорноземні ґрунти:
 - а) важкосуглинковим;
 - б) суглинковим;
 - в) глинистим;
 - г) піщаним.
13. Яку структуру гумусового горизонту мають дернові ґрунти:
 - а) грудкувато-зернисту;
 - б) дрібнобрилисту;
 - в) крупногоріхувату;
 - г) зернисту.
14. Основним заходом меліорації солонців є:
 - а) вапнування;
 - б) осушування;
 - в) глинування;
 - г) фосфоритування.
15. Спричинений людиною процес погіршення і (або) втрати властивостей та якості ґрунту:
 - а) деградація;
 - б) дефляція;
 - в) ерозія;
 - г) суфозія.

ЛАНДШАФТИ

Бондарець Д.С.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ Основні джерела

1. Атлас Запорізької області / Гол. ред. Ф.В. Зузук. – К.: Укргеодезкартографія, 1997. – 48 с.
2. Атлас природных условий и естественных ресурсов Украинской ССР / [Ред. кол. П.Н. Першин, А.Н. Алымов, А.Е. Бабинец и др.]. – М.: ГУГК, 1978. – 183 с.
3. Бондарець Д.С., Дмитрук О.Ю. Рекреаційні ландшафти Запорізької області: монографія. – К.: Видавництво «Альфа-ПК», 2013. – 196 с.
4. Заповедное Приазовье / А.И. Кошелев, В.А. Кошелев, А.Н. Николенко; под. общ. ред. А.И. Кошелева. – Мелитополь: Люкс, 2010. – 156 с.
5. Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: Видавництво «Світ», 1994. – 474 с.
6. Маринич О.М., Шищенко П.Г. Фізична географія України: Підручник. – К.: Знання, 2005. – 511 с.
7. Петроченко В.І. Природа Запорізького краю: Довідник. – Запоріжжя: «Тандем Арт Студія», 2009. – 200 с.
8. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / [А.М. Маринич, В.М. Пашенко, П.Г. Шищенко и др.]; отв. ред. А.М. Маринич. – К.: Наукова думка, 1985. – 224 с.

Додаткові джерела

9. Байдииков К.А. История развития селитебных ландшафтов на территории Запорожской области // Геоекологічні проблеми басейну Азовського моря та шляхи їх вирішення: Збірник наукових праць. – Мелітополь, 2010. – С. 85-90.
10. Байдииков К.А. История формирования дорожных ландшафтов на территории Запорожской области // Культурний ландшафт: теорія і практика: Збірник наукових праць. – Вінниця, ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. – С. 34-38.
11. Бондарець Д.С. Водні рекреаційні ландшафти Запорізької області // Географія та туризм: Наук. зб. / Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. – К.: Альтерпрес, 2011. – Вип. 13. – С. 268-275.
12. Бондарець Д.С. Приморські рекреаційні ландшафти Запорізької області // Культурний ландшафт: теорія і

практика: Збірник наукових праць. – Вінниця, ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. – С. 40-42.

13. Бондарець Д.С. Про деякі напрямки покращення агроландшафтів Запорізької області // Географія та екологія: наука і освіта. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Географія та екологія: наука і освіта», 17-18 квітня 2008 р. – Умань: СПД Сочінський, 2008. – С. 19-24.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Дайте визначення поняття ландшафт. Як класифікують ландшафти.
2. Які вчені-ландшафтознавці досліджували ландшафти Запорізької області?
3. В якій природній зоні, підзонах розташована Запорізька область? Які типи ландшафтних місцевостей зустрічаються на її території?
4. Охарактеризуйте ландшафтні відмінності північної, середньої та південної степових підзон на території Запорізької області.
5. Дайте характеристику антропогенних ландшафтів, що поширені на території Запорізької області. В чому полягає різниця між природними та антропогенними ландшафтами?
6. Перелічіть проблеми агроландшафтів Запорізької області. Які напрями раціонального природокористування в агроландшафтах області необхідно застосовувати?
7. Дайте характеристику промисловим ландшафтам області. В чому полягає негативний вплив цих ландшафтів на природне середовище?
8. Розкрийте поняття селитебний ландшафт. Порівняйте міські та сільські ландшафти Запорізької області.
9. Охарактеризуйте дорожні ландшафти Запорізької області. Яке значення ці ландшафти мають для інфраструктури області?
10. Розкрийте поширення та чинники формування рекреаційних ландшафтів Запорізької області.

11. Дайте ландшафтну характеристику лісонасаджень різного типу (лісові масиви, захисні лісонасадження) та розкрийте закономірності їх розповсюдження на території області.
12. Охарактеризуйте розташування та призначення приміських ландшафтів. В чому полягає різниця між селитебними і приміськими ландшафтами?
13. Чим представлені водні ландшафти на території області? Який їх екологічний стан?
14. Які об'єкти відносять до белігаративних ландшафтів? Наведіть приклади таких ландшафтів на території області.
15. Охарактеризуйте ландшафти об'єктів природно-заповідного фонду на території Запорізької області. Якими категоріями природоохоронних територій та об'єктів вони представлені?

ТЕСТОВІ ПИТАННЯ

1. Ландшафт – це:
 - а) ландшафтна структура території і типологія природно-територіальних комплексів;
 - б) природно-територіальний комплекс, який характеризується найбільшою однорідністю природних умов;
 - в) природно-територіальний комплекс, який характеризується однотипним режимом зволоження, ґрунтоутворюючими породами, однотипними ґрунтами та біоценозами;
 - г) генетично однорідний природно-територіальний комплекс, який має єдиний геологічний фундамент, однотипний рельєф, клімат, однакове поєднання гідрологічних і температурних умов, ґрунтів та угруповань живих організмів.
2. Систему територіального поділу земної поверхні на супідрядні природні регіони, які відрізняються комплексом природних властивостей, називають:

- а) морфологія ландшафтів;
 - б) типологія ландшафтів;
 - в) ландшафтна класифікація;
 - г) фізико-географічне районування.
3. В якій ландшафтній зоні знаходиться Запорізька область:
- а) мішаних лісів;
 - б) лісостеповій;
 - в) лісостеповій і степовій;
 - г) степовій.
4. Скільки виділяють ландшафтних підзон в степовій зоні Запорізької області:
- а) одну;
 - б) дві;
 - в) три;
 - г) чотири.
5. Природна різнотравно-типчачково-ковилова рослинність є типовою для:
- а) лісостепової вологої та недостатньо зволоженої теплої зони;
 - б) північностепової підзони зони степів;
 - в) середньостепової підзони зони степів;
 - г) південностепової підзони зони степів.
6. Сухостепові приморські ландшафти характерні для:
- а) лісостепової вологої та недостатньо зволоженої теплої зони;
 - б) північностепової підзони зони степів;
 - в) середньостепової підзони зони степів;
 - г) південностепової підзони зони степів.
7. Піщано-черепашкові коси узбережжя Азовського моря в межах Запорізької області належать до:
- а) лісостепової вологої та недостатньо зволоженої теплої зони;
 - б) північностепової підзони зони степів;
 - в) середньостепової підзони зони степів;
 - г) південностепової підзони зони степів.

8. Яка кількість опадів характерна для середньостепової підзони степової зони Запорізької області:
 - а) понад 500 мм;
 - б) 450-500 мм;
 - в) 400-450 мм;
 - г) 350-400 мм.
9. Антропогенні комплекси з забудовами, вулицями, дорожніми шляхами, садами та парками відносять до:
 - а) селитебних ландшафтів;
 - б) приміських ландшафтів;
 - в) рекреаційних ландшафтів;
 - г) белігеративних ландшафтів.
10. Кліматичні, бальнеологічні, пієлоландшафти, соляно-шахтні, солоно-озерні, берегові пляжі баз відпочинку, санаторіїв і курортів з відповідною інфраструктурою можна об'єднати в групу ландшафтів:
 - а) селитебних;
 - б) приміських;
 - в) рекреаційних;
 - г) культурних.
11. Полезахисні лісосмуги відносять до:
 - а) агроландшафтів;
 - б) приміських ландшафтів;
 - в) лісокультурних ландшафтів;
 - г) рекреаційних ландшафтів.
12. Ландшафти, які включають сторожові кургани, старі оборонні вали, лійки вибухів, траншеї, військові частини, полігони називають:
 - а) селитебними;
 - б) приміськими;
 - в) белігеративними;
 - г) культурними.
13. Який об'єкт природно-заповідного фонду Запорізької області має статус НПП:
 - а) Кам'яні Могили;
 - б) Кам'яна Могила;

- в) Великий Луг;
 - г) Хортиця.
14. Приазовський НПП охоплює територію адміністративних районів Запорізької області:
- а) Якимівського, Мелітопольського, Приазовського, Приморського;
 - б) Якимівського, Мелітопольського, Приазовського, Токмацького;
 - в) Якимівського, Приазовського, Приморського, Бердянського;
 - г) Якимівського, Мелітопольського, Приазовського, Бердянського.
15. Кам'яні Могили мають статус:
- а) національного природного парку;
 - б) національного заповідника;
 - в) природного заповідника;
 - г) ландшафтного парку.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Даценко Людмила Миколаївна – доктор геологічних наук, професор, член-кореспондент Української нафтогазової академії, завідувач кафедри фізичної географії і геології.

Молодиченко Валентин Вікторович – кандидат геологічних наук, доктор філософських наук, професор, ректор Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.

Воровка Володимир Петрович – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії і геології, декан природничо-географічного факультету.

Гришко Світлана Вікторівна – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри фізичної географії і геології.

Стецишин Микола Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри фізичної географії і геології.

Прохорова Лариса Анатоліївна – кандидат геологічних наук, доцент кафедри фізичної географії і геології.

Сурядна Наталія Миколаївна – кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної геотехнічної лабораторії кафедри фізичної географії і геології.

Непша Олександр Вікторович – старший викладач кафедри фізичної географії і геології.

Зав'ялова Тетяна Василівна – старший викладач кафедри фізичної географії і геології.

Бондарець Дмитро Сергійович – кандидат географічних наук, молодший науковий співробітник науково-дослідної геотехнічної лабораторії кафедри фізичної географії і геології.

Сапун Тетяна Олександрівна – викладач-стажист кафедри фізичної географії і геології.

Навчальне видання

ФІЗИЧНА ГЕОГРАФІЯ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Хрестоматія

Підписано до друку 20.01.2014 р. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. акр. 11,625. Тираж 300 примірників. Замовлення № 1020.

Видавець

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Адреса: 72312, м. Мелітополь, вул. Леніна, 20, тел. (0619) 44 04 64

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої
продукції від 16.05.2012 р. серія ДК № 4324

Надруковано ФО-П Однорог Т.В.

72313, м. Мелітополь, вул. Героїв Сталінграду, 3а, тел. (067) 61 20 700

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів видавничої
продукції від 29.01.2013 р. серія ДК № 4477